

2015 Sonuna Doğru Dünya Ekonomisine Dair Notlar

Ali Rıza Güngen, Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İİBF,
e-posta: aliriza.gungen@omu.edu.tr

Dünya ekonomisinde, 2015 sonbaharına girilirken ilginç ancak beklenen gelişmeler ardı arkasına sıralandı. Bu gelişmeler doğal kaynak zengini Kanada'nın 2015 Eylül'ü itibarıyla ve Brezilya'nın ise Ağustos'ta resesyona girmesi, Avustralya'da ekonomik beklentilerde ve performansta düşüş, Çin'de borsa çöküşü ve aralarında Brezilya ve Türkiye'nin de bulunduğu çok sayıda geç kapitalistleşen ülkede para birimlerinin büyük bir değer kaybı yaşaması olarak sıralanabilir. Ancak aynı zamanda bu gelişmelerin hepsi tahmin edilebilirdi ve gerçekleşme olasılığı yüksek bir nitelik taşıyordu. Başka bir ifadeyle Dünya ekonomisinin merkezlerinde ve finansal çekirdekte 2007'de ilk işaretleri verilen 2008'de banka ve sigorta şirketi iflaslarıyla tamamen zuhur eden uluslararası finansal kriz ikinci dalgasında (2010-2012) Avrupa'da bir borç krizine dönüştükten sonra 2013'ten başlayarak durgunluk ve ekonomik çalkantı ihtimallerinin tekrar yoğunlaştığı ve küresel Güney'de daha belirgin bir istikrarsızlıkla kendisini açığa vuran yeni bir evreye geçti. Bu yeni evre ekonomik durgunluğun güçlü bir ihtimal niteliği taşımaya devam ettiği bir alt dönemi, bunun yanı sıra Çin'in düşen büyüme performansı nedeniyle ve FED'in 2006 yılından bu yana ilk kez faiz artışına gitmesi ihtimaliyle küresel Güney'de beklenen yeni çalkantılarla krizin derinleşmesini simgeliyor.

2015 ortasından bakarak kısa bir değerlendirmede bulunmak gerekirse ABD'de zayıf toparlanma ve aynı dönemde uluslararası krizin derinleşmesinden bahsetmek mümkün görünüyor. Peki bütün bu gelişmeler – merkezde zayıf toparlanma ile aynı zamanda krizin derinleşmesi ve yaygınlaşması – bir arada nasıl gerçekleşiyor ve yakın dönemde ne gibi dönüşümler yaşanabilir?

Öngörüler ve Gelişmeler

Yukarıdaki sorunun kolay bir cevabı bulunmuyor. Ancak yine de bir girişimde bulunabiliriz. 2014 ilkbaharında yayımlanan ve 2. Baskısını şu sıralarda hazırladığımız kitabımız *Finansallaşma Borç Krizi ve Çöküş: Küresel Kapitalizmin Geleceği* içinde Ümit Akçay'la birlikte bir öngöründe bulunmuştuk. Buna göre Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası kuruluşlar kriz sonrasında bir toparlanma beklenseler de daha olası görünen krizin yaygınlaşması ve derinleşmesiydi. Bunun için çok sayıda gerekçe bulunuyordu. Öncelikle küresel üretimin merkezi konumuna yükselmiş Çin'de büyüme oranları düşmekteydi ve bir önceki onyıllık rakamlarının yakalanması mümkün değildi. Buna ilaveten küresel ekonominin merkezlerinden Avro Bölgesi'nde Yunan borç sorunu 2012 takası ile çözülmemiş

ve sadece ertelenmişti, üstelik krize karşı başta Avrupa Merkez Bankası olmak üzere Troyka'nın verdiği cevaplar bir parasal genişleme ya da borç silme operasyonunu devre dışı bırakıyor, Avro Bölgesi'nde deflasyon tehlikesi karşısında bir yanıt (o tarih itibarıyla) barındırmıyordu. Üstelik hem ABD'de hem de Avro Bölgesi'nde krizin derinleşmesinin ardında yatan etkenlerden biri olan, kayda değer güç kazanmış bir gölge bankacılık sisteminin omurgasını oluşturduğu finansal mimari kriz sonrasında olduğu gibi korunmuştu. Son olarak, ABD gibi ülkelerdeki politika tepkilerinin sonucu olarak görülen geç kapitalistleşen ülkelere sermaye girişleri ile 2010 ve 2011'de başlayan bahar sona ermekteydi. ABD ekonomisinin zayıf toparlanması ve FED'in miktarsal genişlemeyi sonlandırma kararı ilk işaretleri vermiş ve 2013 sonu 2014 başında yaşanan dalgalanmaların nedenini oluşturmuştu. O tarihlerde şunu yazmıştık:

Mayıs 2013'te FED tarafından açıklanan kararların tedrici olarak uygulanmaya başlamasının dünya genelindeki fon akımlarının yönünü değiştireceği önceden de beklenen bir gelişmeydi. Ancak bu beklentinin hayata geçmesi aşamasında yeni bir krizi tetikleme olasılığı da mevcut. Bu sefer krizin yeni adresi ABD ya da Avro Bölgesi değil, 2008 krizi sırasında hızla büyümeye devam eden ancak zaman geçtikçe büyüme temposu yavaşlamaya başlayan "gelişmekte olan ülkeler" kategorisinde yer alanlar olabilir. Dolayısıyla, Ocak 2014 itibarıyla giderek belirginleşen olasılık, 2008'de ABD'de patlak veren, ardından da Avro Bölgesi'ni etkileyen küresel krizin, önümüzdeki dönemde yeni bir evreye girerek geç kapitalistleşen coğrafyaları etkisi altına almasıdır (s. 187).

Bu süreç FED faiz artışı olasılığının da bulunduğu etkenler ile birlikte geç kapitalistleşen ülkelere sermaye çıkışlarının tetiklenmesi anlamına geliyordu. Dolayısıyla bu ülkelerde şirketlerin daha zor koşullarda kredi bulması söz konusu olacak, büyüme oranları düşecek, kamu mali dengesinde ek yük oluşacak ve krizin yayılması gözlemlenecekti. Üstelik Çin ve "yükselen piyasalar" olarak da adlandırılan küresel Güney'de görülecek ekonomik yavaşlama dünya ekonomisinde kriz sırasında ancak özellikle krizin ikinci dalgasının oluşumu yıllarında parlak performans gösteren bölgelerin çöküşü ve duraklamasını simgeleyeceği için krizin derinleşme ihtimali mevcuttu.

Bu öngörüler çalışma alanlarımızdan kaynaklı bir ilginin ötesinde sistematik bir şekilde krizin seyrini takip çabamızın sonuçlarıydı. Krizin 2014'ten itibaren parlama noktalarının esasen geç kapitalistleşen ülkeler olacağını söylememize karşın teknolojik gelişmeler ve ekonomik beklentilerin durumu olduğundan daha karmaşık hale getirebileceğini belirtmemiştik. Krizin yayılması tespitimiz bugünden bakarak petrol fiyatları ve hammadde talebindeki düşüş nedeniyle kaynak ekonomileri olarak adlandırılan ülkelerin de hızla darboğaza girdiği gözlemini ekleyerek tamamına erdirilebilir. Nitekim geçen süre zarfında

yukarıdaki öngörüler doğrulanırken aynı zamanda Kanada ve Avustralya gibi ülkelerde de bir çöküş yaşandı. *Fracking* (kaya çatlatma) teknolojisi ile petrol ve kaya gazı üretiminin yarattığı arz bolluğuna karşı Suudi Arabistan öncülüğünde OPEC'in üretimi kısmama kararında ısrarı dünya ekonomisinde üretim ve yeni yatırım açısından durgunluk beklentisiyle birleşerek petrol fiyatlarında 2014'ün ikinci yarısında büyük bir düşüşe neden olmuştu. Başka bir ifadeyle Çin'in başını çektiği üretim merkezlerindeki talebin yerinde saymasına üretimin kısılması eşlik etmedi. Ancak çıkartma ve işleme maliyetlerindeki farklılık nedeniyle bu fiyat düşüşü her petrol ihraç eden ülkeye aynı oranda etkide bulunmadı. Toplam küresel üretimin artışı petrol üretimi ve yan sanayilerin büyük önem taşıdığı Kanada'yı önemli oranda etkiledi. Çıkartılan madenleri ve hammaddeleri esasen Çin'e ihraç eden Avustralya'daki düşüş de aynı madalyonun diğer yüzünü teşkil ederek ekonomik çeşitlenme ve rekabet edilebilir sektörlere yatırım vaazlarının bu ülke için tekrarlanmasına vesile oldu. İki ülkedeki faiz indirimi tepkisi konut sektörü balonuna nefes üflerken, iktidardaki partilerden somut bir politika önerisi duyulmadı.

Gelecekteki ilişkilerin fiyat mekanizması yoluyla bugüne taşınması noktasını da dikkate alarak ifade edersek, Çin'de ve genel olarak dünya ekonomisinde düşük büyüme beklentisinin geri bağlantılar üzerinden etkide bulunarak bazı üretim alanlarının kapatılmasına ve işsizliğin artmasına neden olduğunu, aynı zamanda gelecekte daha az üretim ve ticaret hacmine yönelik beklentilerin de petrol fiyatlarındaki düşüşü katladığını söylemek mümkün görünüyor. Söz konusu düşüşler kaynak üretiminin önem taşıdığı ülke ekonomilerini (saydıklarımıza ek olarak başta Rusya ve Venezuela olmak üzere kaynak ihracına bel bağlayan çoğu ülke) daha da zor duruma soktu.

Beklentiler ve Gidişat

Dünya ekonomisine dair temel beklentileri uluslararası krizin üçüncü evresinde olduğumuz tespitine paralel bir şekilde ekonomik merkezlerde zayıf performans ile durgunluk ihtimalinin gücünü koruması ve geç kapitalistleşen ülkelerde yeni krizler olarak özetleyebiliriz. Çin borsası çöküşü de bu açıdan ayrı bir önem arz ediyor. Borsadaki işlem hacminin artışı ve uluslararası yatırımcıların dikkatini toplamak amaçlarıyla Çin Komünist Partisi yönetimine yakından bağlı şirketlerin hisselerinde gerçekleşen yükseliş bir yandan bazı parti katmanlarını ve iş çevrelerini zenginleştirirken öte yandan da spekülatif bir ortamın oluşmasına katkıda bulundu. Söz konusu spiralin sonuna 2015 Haziran'ında gelindi ve yaşanan sert düşüş sonrası 7 Temmuz'da 1.4 trilyon ABD doları değerinde şirketlerin işlemleri askıya alındı. Şangay endeksindeki düşüş 12 Haziran'dan sonraki bir ay içinde yüzde 26'yı aşmıştı. Varlık fonu aracılığıyla yapılan hisse alımları ve bankaların krize girmesini engellemek için

alınan önlemlere karşın çöküş engellenemedi ve Çin ekonomisindeki birikim temposunun yavaşlayacağı bir kez de finansal göstergelerle teyit edildi. Buna karşın Ağustos ayında gerçekleşen devalüasyonla bir yandan rekabet gücünü arttırmayı amaçlayan öte yanda Çin yuanının (renminbi) rezerv para statüsü kazanması için gerekli bir koşulu daha yerine getiren Çin yönetiminin isteği hilafına, dünya ekonomisinde giderek egemen olan durgunluk beklentisi Çin'in daha az ihracat gerçekleştirebileceğini ve bu nedenle ÇKP tarafından otoriter bir şekilde yönetilen toplumsal çelişkilerin daha derinden hissedileceğini anlatıyor.

Çin'deki yavaşlama ihracat stratejisi güden ve Çin'le yakın ilişkiler geliştiren çok sayıdaki ülkeyi etkiliyor, ancak bunun kadar önemli olan husus FED'in faiz artışı kararının tarihi. 17 Eylül tarihli toplantıda FED faiz artışı kararını bir kez daha ertelemesine karşın, sermaye akımlarının yönünü etkileyecek bu kararın gölgesi 2015 yılında çok sayıda ülkenin para birimlerinin değer kaybına neden oldu. Bu noktada Brezilya ve Türkiye başı çekiyor. 2014 sonundan bu yana Brezilya reali % 40 civarında değer kaybederken bu oran Türkiye için % 23'ü buldu. Brezilya ekonomisi Ağustos sonunda resesyona girerken, Türkiye ekonomisinde önceki yıllara göre yavaşlama sürdü. Bu noktada da para birimlerinin değer kaybının Güney ülkelerini farklı oranlarda etkilediğini ileri sürmek mümkün. Ülkelerin yerli para cinsinden borçlarının ağırlığı, rezerv birikimleri ve şirketlerin yabancı para cinsinden borçları ekonomik beklentileri biçimlendiriyor. Türkiye'de gidişat, kalan vadeye göre 1 yıldan kısa vadeli toplam borcu içinde özel sektörün payının büyüklüğü ve sadece bu kısmın kısa vadeli borcunun (yine kalan vadeye göre hesaplandığında) 150 milyar dolar civarında seyri ve yurtdışından sağlanan uzun vadeli kredi borcunun 178 milyar doları aşmasıyla birlikte TL'nin değer kaybının kısa süre içinde üretime yansıtacağını gösteriyor ve Türkiye, Güney ülkeleri içinde de diğer ülkelere şirketlerinin borç fazlalığı ile ayrışıyor.

Bu koşullar altında Dünya ekonomisinde gidişatın yeni krizlere doğru olduğunu söyleyebiliyoruz. Son yedi yılda ne sermayenin değersizleşmesiyle yeni bir birikim evresi açılmıştır ne de krize neden olan finansal mimarinin tadilatından geçirilmesiyle finansal sektör dizginlenmiştir. Aksine söz konusu olan daha fazla neoliberalizm olmuştur. Uluslararası finansal kuruluşlar cephesinde hem Kuzey ülkeleri hem de geç kapitalistleşen ülkeler için sistemik risk yönetimi ve makroihtiyati tedbirlerin alınması vurgusu ön planda olmuş, küresel Güney için finansal hizmetlere erişimin kolaylaştırılması ve piyasaların derinleşmesi söylemi dışında bir girişim söz konusu olmamıştır. Küresel düzlemde finansal mimari gücünü korumaktadır. Türkiye için kriz ve çalkantıların katmerlenerek deneyimlenmesi söz konusudur, çünkü neoliberal dönemde içine girilen ve sermaye girişlerine bağlı olarak deneyimlenen canlılık-çöküş çevrimlerinin karakterize ettiği bir yapısal kırılganlık mevcuttur. Bu koşullar altında finansal

serbestlik döneminde giderek perçinlendiği üzere net finansal akımlarla ekonomik büyüme temposu arasında çok güçlü bir paralellik arz eden Türkiye’de bir ölçüde gerçekleşen ve devamı gelmesi beklenebilecek olan da sermaye çıkışı ve TL’nin değer kaybı olmaktadır.

Dikkat edilirse bu yorum ve çözümlemede siyasal iktidarın hevesleri, iktidar konfigürasyonu, seçimler benzeri gelişmelerden söz edilmedi. Kısaca eklemek gerekirse bu tarz etkenler sistematik bir karakter kazanmış ve zemini belirleyen unsur olan fon akımları yönü karşısında gidişatı tersine çevirmekten çok krizin etkisini ve büyüklüğünü belirleyecek olan etmenler olarak karşımıza çıkıyor. Rekabet gücünü korumak için daha fazla emek sömürüsü ve ücret baskılamasını tercih eden Türkiyeli sermaye gruplarının nobranlığı ve otoriter rejimin kapasite yitimi yeni toplumsal patlamaların yolunu döşüyor. Dünya ekonomisinde krizin süregelenliği karşısında ve derinleşmesi sürecinde alternatif ekonomik modeller tartışmasının ve gündelik hayatta karşılık yaratacak küçük de olsa eleştirel müdahalelerin, başka nedenlerin yanı sıra yakın ve muhtemel toplumsal çalkantılar nedeniyle de, büyük önemi bulunuyor.

